

JEL Classification: B10, F60, F68

<https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.003>

THE ANTI-CRISIS ROLE OF THE STATE (BASED ON THE EXPERIENCE OF THE GLOBAL FINANCIAL AND THE CORONOMIC CRISIS)

ELGUJA MEKVABISHVILI**Doctor of Economic Sciences, Professor,**

Academician of Georgia Economic Sciences Academy

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

elguja.mekvabishvili@tsu.ge

Abstract. A system that is a mixed economy has established in modern post-industrial countries and the participation of the state in it is very important. The active role of the state is especially evident in extreme situations, as evidenced by the experience of the most acute of the 21st century - the global financial crisis and the coronary crisis caused by the Covid-19 pandemic. Against the background of the implemented and ongoing changes in the economies of world and nation states in economic theory today we see the revival of the Keynesian doctrine. This doctrine withdrew the United States of America, as well as other countries, out of the worst crisis of the 20th century, out of the so-called „The Great Depression“ and it has been a major factor in the unprecedented economic success of these countries during four decades.

A comparative analysis of the global financial and economic crises shows that the state not only plays a leading role in the process of rescuing economies from the crisis, but also its participation in post-crisis development, which implies the so-called Performing the function of «bridge management».

Based on the experience of the coronary crisis, in order to ensure the stability and development of the Georgian economy, we consider it necessary:

- Based on finding and using local resources, the state should implement economic policies aimed at accelerating the development of the real sector of the economy, diversifying the internal food market, reducing the negative foreign trade balance of agri-food products. This does not mean prioritizing import-substituting production, but focusing on the development of local production of products whose resources currently exist in our country;
- The state must create strategic reserves of food, medical supplies and basic necessities, which are vital in a rapidly changing global environment full of uncertainty and risk;
- Attitudes towards the tourism sector need to be changed substantially. After the end of the pandemic, the world will return to normal life and the number of tourists entering Georgia will increase again. However, given the lessons of the pandemic, we must bear in mind that it is necessary to: a) move to an intensive model of tourism; B) Organic inclusion of tourism in the local value chain; C) Pay more attention to the development of local tourism.

KEYWORDS: ANTI-CRISIS ROLE OF THE STATE, CORONOMIC CRISES, “OMNIPOTENT STATE”.

For citation: Mekvabishvili, E., (2020). The Anti-Crisis Role of the State (Based on the Experience of the Global Financial and the Coronomic Crisis. *Globalization and Business*, 10. 35-41. (In Georgian) <https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.003>

სახელმწიფოს ანტიკრიზისული როლი (გლობალური ფინანსური კრიზისისა და კორონომიკური კრიზისის გამოცდილების საფუძველზე)

ელგუჯა მექვაბიშვილი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,

საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო

elguja.mekvabishvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: სახელმწიფოს ანტიკრიზისული როლი, კორონომიკური კრიზისი, "ყოველისშემძლე სახელმწიფო".

ციტირებისთვის: მექვაბიშვილი ე. (2020). სახელმწიფოს ანტიკრიზისული როლი (გლობალური ფინანსური კრიზისისა და კორონომიკური კრიზისის გამოცდილების საფუძველზე). *გლობალიზაცია და ბიზნესი*, №10, გვ. 35-41
<https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.003>

ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისიდან დღემდე განვითარებულმა 2007-2009 წლების გლობალურმა ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა და 2020 წლის კორონომიკურმა კრიზისმა ძლიერი დარტყმა მიაყენა მსოფლიოში გაბატონებულ ნეოლიბერალურ დოქტრინებს და ახალი ჟღერადობა შესძინა დისკუსიას სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის შესახებ. ვიდრე ვიმსჯელებდეთ სახელმწიფოს ანტიკრიზისულ საქმიანობაზე და პოსტკრიზისულ პერიოდში ეკონომიკური განვითარების პროცესში მის ჩართულობაზე, აუცილებლად მიგვაჩნია აღნიშნული კრიზისების შედარებითი ანალიზი, რომელიც გულისხმობს მათი განმასხვავებელი და მსგავსი ნიშან-თვისებების დახასიათებას.

გლობალური ფინანსური და კორონომიკური კრიზისების შედარებითი ანალიზი

მთავარი განსხვავება ამ ორ კრიზისს შორის მათი წარმოშობის მიზეზებიდან გამომდინარეობს. გლობალური ფინანსური კრიზისი წარმოადგენდა აშშ-ს ეკონომიკის ფინანსურ სექტორში, კერძოდ - იპოთეკურ ბაზარზე დაგროვილი პრობლემების შედეგს. კორონომიკური კრიზისი კი განპირობებულია ეკონომიკურ სისტემაზე ეგზოგენური ფაქტორის COVID-19-ის პანდემიის ზემოქმედებით. როგორც პროფ. ვ. პაპავა მიუთითებს, დღეს „ეკონომიკა მედიცინის მძევალია“ (<https://for.ge/view/182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winase.html>). მამასადაამე, კორონომიკური კრიზისის

სახით ჩვენ საქმე გვაქვს ორმაგ კრიზისთან - ჯანდაცვასა და ეკონომიკაში.

მეორე განსხვავება კრიზისებს შორის მდგომარეობს მათი განვითარების ლოგიკაში. გლობალური ფინანსური კრიზისი, როგორც აღვნიშნეთ, წარმოიქმნა აშშ-ს იპოთეკურ ბაზარზე. შემდეგ იგი გავრცელდა საბანკო სფეროში, მოპიცვა საინვესტიციო და სადაზღვევო კომპანიები, ეკონომიკაში წარმოშვა ლიკვიდობის მწვავე დეფიციტი, ბოლოს კი ეკონომიკის რეალურ სექტორზე გავრცელდა. კორონომიკურმა კრიზისმა, პირველ რიგში, ეკონომიკის რეალურ სექტორზე იმოქმედა: დაარღვია ათწლეულების მანძილზე ჩამოყალიბებული წარმოებრივი კავშირები, საკონტრაქტო ქსელები, მიწოდების ჯაჭვები და ა.შ. სერიოზულად დაზარალდა ტურისტული სექტორი, სამგზავრო ავიაგადაზიდვები, ზოგადად - სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა და ვაჭრობა. ფინანსური სისტემა თუმცა ინარჩუნებს სტაბილურობას, მაგრამ მსოფლიოს წამყვან საფონდო ბირჟებზე ინდექსების დაცემა მაინც შეინიშნება.

მესამე განსხვავება მდგომარეობს შემდეგში: გლობალური ფინანსური კრიზისი ჭარბწარმოების კრიზისია, თუმცა წინა პერიოდის კლასიკური ჭარბწარმოების კრიზისებისაგან განსხვავებით, იგი მეორადი, ანუ ე.წ. „წარმოებული“ ფინანსური ინსტრუმენტების - დერივატივების ჭარბწარმოების კრიზისად მოგვევლინა.¹

¹ ვაჭრობა. ფინანსური სისტემა თუმცა ინარჩუნებს გლობალურ ეკონომიკაში დერივატივების გიგანტური მოცულობით გავრცელებაზე ნათელ

კორონომიკური კრიზისი ერთდროულად განაპირობებს გლობალური მოთხოვნისა და მიწოდების შემცირებას: მძიმე დარტყმა მიაღდა ბიზნესს, რომლის მნიშვნელოვანი ნაწილი გარკვეული დროის მანძილზე საერთოდ შეჩერდა. მილიონობით დასაქმებული უმუშევარი აღმოჩნდა. შემცირდა მათი შემოსავლები და შეიკვეცა მოხმარება.² კორონომიკური კრიზისის დაწყებამდე საწინააღმდეგო ტენდენციას ჰქონდა ადგილი. კერძოდ, ამერიკის შეერთებულ შტატებში სამომხმარებლო დანახარჯები სისტემატურად იზრდებოდა (2009 წლიდან 2017 წლამდე ზრდამ 35,2% შეადგინა. მოგება დაბეგვრის გარეშე 1.52-ჯერ გაიზარდა). განსაკუთრებული როლი ითამაშა ტრამპის მიერ ინიცირებულმა საგადასახადო რეფორმამ, რომელმაც აშშ-ს მოქალაქეების საშუალო შემოსავლები 2.2%-ით გაზარდა, რაც, როგორც კერძო პირთათვის, ისე კომპანიებისათვის, 5 წლის მანძილზე 1.5 ტრლნ აშშ დოლარის ეკონომიას იძლევა. კორონომიკურმა კრიზისმა ასევე შეამცირა ბიზნესის მოთხოვნა ინვესტიციებზე. მიწოდებისა და მოთხოვნის შოკების ერთდროული მოქმედება მნიშვნელოვნად აღრმავებს კრიზისს, ახანგრძლივებს როგორც მის მიმდინარეობას, ისე კრიზისიდან გამოსვლის ვადებს. კორონომიკური კრიზისის ხანგრძლივობა ასევე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ჯანდაცვის სისტემის ეფექტიანობაზე. ის ფაქტი, რომ ჯერჯერობით არ არის გამოგონებული ვირუსის საწინააღმდეგო ვაქცინა, ან/და მისი ეფექტიანი სამკურნალო საშუალება, მნიშვნელოვნად ახანგრძლივებს კრიზისს. აღნიშნული ფაქტორი, რა თქმა უნდა, არ არსებობდა გლობალური ფინანსური კრიზისის დროს.

ახლა განვიხილოთ ორ კრიზისს შორის არსებული მსგავსი ნიშნები. პირველი მდგომარეობს მათ გლობალურ ხასიათში, რაც განაპირობა 1990-ანი წლებიდან დაწყებულმა და ამჟამად ინტენსიურად მიმდინარე გლობალიზაციამ. ტრანსპორტისა და კომუნიკაციების სხვა საშუალებების განვითარებამ, საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის და სამუშაო ძალის დაუბრკოლებელმა ტრანსსაზღვრითმა გადაადგილებამ შესაძლებელი გახადა როგორც „ფინანსური ვირუსის“, ისე კოვიდ-19-ის ადვილი და სწრაფი გავრცელება მთელ მსოფლიოში. მეორე მსგავსებაა მათი თითქმის თანაბარი სიღრმე, სიმწვავე და მსოფლიო ეკონომიკაზე უარყოფითი

ზემოქმედების ხარისხი. ასე მაგალითად, გლობალური ფინანსური კრიზისის დროს აშშ-ში მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობა 2008 წელს წინა წელთან შედარებით 1.7%-ით შემცირდა, ხოლო 2009 წელს კლებამ 2008 წელთან შედარებით 2.6% შეადგინა. ევროკავშირში, შესაბამისად – 2.1% და 4.2%. მათ შორის: დიდ ბრიტანეთში – 0.5% და 4.9%; გერმანიაში – 1.0% და 4.7%; საფრანგეთში – 0.3% და 2.5% და ა.შ. აშშ-ში უმუშევრობის დონემ 2009 წლის დასაწყისში 7.6% შეადგინა, რაც 1990-ანი წლების დასაწყისის შემდეგ ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია. უმუშევრობის ასევე მაღალი დონე დაფიქსირდა ევროპის ქვეყნებში: ესპანეთში – 17.7%, საფრანგეთში – 9.4%, ისლანდიაში – 9.7% და ა.შ. სხვადასხვა გაანგარიშებით, გლობალური ფინანსური კრიზისის მიერ მსოფლიო ეკონომიკისათვის მიყენებულმა ზარალმა 3.8 ტრლნ აშშ დოლარიდან 5.2 ტრლნ აშშ დოლარამდე შეადგინა (Monitoring the World Crisis, 2010: 6–7).

არანაკლებ ზარალის მომტანი იქნება კოვიდ-19-ის პანდემია და კორონომიკური კრიზისი. კერძოდ, გაეროს პროგნოზით, მიმდინარე წელს მსოფლიო ეკონომიკა 3.4 – 4%-ით შემცირდება, აშშ-ში კი ეკონომიკის 5.9%-ან კლებას ვარაუდობენ (<https://bit.ly/3676pyd/>). კიდევ უფრო მეტი კლებაა მოსალოდნელი ევროკავშირში (7.5%). მათ შორის: იტალიაში – 9.1%, ესპანეთში – 8.0%, საფრანგეთში – 7.2% და ა.შ. გაეროს პროგნოზით, კორონავირუსის პანდემია მიმდინარე და მომავალი წლის განმავლობაში გლობალურ ეკონომიკას 5.8–8.8 ტრლნ აშშ დოლარით დააზარალებს. მხოლოდ აშშ ეკონომიკისათვის კრიზისით მიყენებულ მოსალოდნელ ზარალს 4.0 ტრლნ აშშ დოლარით აფასებენ, რაც ამ ქვეყნის მთლიანი სამამულო პროდუქტის თითქმის 10%-ია (<https://bit.ly/2TcSmoa>). მსოფლიო ვაჭრობის მოცულობა, სავარაუდოდ, 1.7–2.6 ტრლნ დოლარით, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობიდან შემოსავალი კი 1.2–1.8 ტრლნ აშშ დოლარით შემცირდება. მსოფლიო ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლების კლება 910 მლრდ – 1.2 ტრლნ დოლარის ფარგლებშია ნავარაუდები და ტურიზმის სექტორი 2009 წლის მაჩვენებელს შესაძლებელია მხოლოდ წელიწადნახევარში დაუბრუნდეს (<https://bit.ly/2ABme7A>). მოსალოდნელია, რომ საფრთხე შეექმნას 100–120 მლნ სამუშაო ადგილს.

ამრიგად, 2007–2008 წლების გლობალური ფინანსური კრიზისის სახით თუკი ჩვენ საქმე გვექნა „დიდი რეცესიასთან“, თანამედროვე კორონომიკურ კრიზისს შეგვიძლია ვუწოდოთ „გლობალური დიდი დეპრესია“, რაც, ერთის მხრივ, მიგვანიშნებს მიმდინარე კრიზისის სიღრმეზე, მეორე მხრივ კი – მისი გავრცელების არეალზე.

გლობალურ ფინანსურ და კორონომიკურ კრიზისებს შორის ყველაზე დიდი მსგავსება სახელმწიფოს აქტიურ ანტიკრიზისულ როლში უნდა დავინახოთ. საკითხის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მას უფრო დაწვრილებით განვიხილავთ.

წარმოდგენას იძლევა შემდეგი მონაცემები: 2008 წლის შუა პერიოდისათვის დერივატივების მსოფლიო ბაზრის მოცულობამ 683 ტრლნ აშშ დოლარი შეადგინა და 10-ჯერ გადააჭარბა იმ პერიოდისათვის გლობალურ მთლიანი სამამულო პროდუქტს. დერივატივების ბრუნვის საერთო მოცულობამ შეადგინა ფანტასტიკური სიდიდე – 1.5 კუადრო (1000 ტრლნ) აშშ დოლარი. ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული დერივატივების სახეობის – საკრედიტო დეფოლტური სვოპების (CDS) მოცულობა მხოლოდ რამდენიმე თვის განმავლობაში (2008 წლის აპრილიდან დეკემბრამდე) 45 ტრლნ აშშ დოლარიდან 58 ტრლნ აშშ დოლარამდე გაიზარდა (Mekvabishvili, 2018). „გლობალიზაციის ეპოქის ფინანსური კრიზისები და საქართველოს ეკონომიკა“. გვ. 100–101.)

² აღნიშნულის ფონზე ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ 2019 წლის მონაცემებით, შინამეურნეობების მოხმარება მთლიან სამამულო პროდუქტში მსოფლიო მასშტაბით 57%-ს, ხოლო საქართველოში – 67%-ს შეადგენდა.

სახელმწიფოს ანტიკრიზისული პოლიტიკა გლობალური ფინანსური კრიზისის პირობებში

ნეობლიერალიზმისა და ლიბერტარიანიზმის არტახებში მოქცეულ სახელმწიფოს კრიზისის საწყის ეტაპზე საკმაოდ გაუჭირდა თავისი წამყვანი როლის რეალიზება. აღნიშნულის მაგალითს წარმოადგენს აშშ-ს ცნობილი ბანკის Lehman Brothers-ის გაკოტრების ისტორია. მძიმე ფინანსურ მდგომარეობაში ჩავარდნილმა ბანკმა თხოვნით მიმართა ფედ-ს, რომელიც არ იქნა დაკმაყოფილებული. უარის მიზეზად დასახელდა ის, რომ კერძო დაწესებულება თვითონაა პასუხისმგებელი საკუთარ რისკებზე. ამას შედეგად მოჰყვა ბანკის გაკოტრება, რომელმაც გლობალური ფინანსური კრიზისის „ჩამრთველი“ მექანიზმის როლი ითამაშა. იგივე მიდგომებს ჰქონდა ადგილი დიდ ბრიტანეთში. იმუამინდელმა პრემიერ-მინისტრმა ხმამაღლა განაცხადა, რომ მისთვის კატეგორიულად მიუღებელი იყო პრობლემური ბანკებისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დახმარების გაწევა. გლობალური ფინანსური კრიზისის მომდევნო ეტაპებზე სახელმწიფოს ანტიკრიზისული აქტიურობა რამდენიმე მიმართულებით განხორციელდა:

- ე.წ. „რბილი ნაციონალიზაცია“, ანუ კერძო კომპანიების (ბანკების, საინვესტიციო ფონდების, სადაზღვევო კომპანიების და ა.შ.) აქციების შესყიდვის გზით საკონტროლო პაკეტის სახელმწიფოს ხელში გადასვლა;

- რეკაპიტალიზაცია, რომლის სამი მეთოდი იქნა გამოყენებული: ა) სახელმწიფოს ბიუჯეტიდან პორდაპირი სუბსიდირება; ბ) სახელმწიფოს მიერ ე.წ. „ტოქსიკური აქტივების“ შესყიდვა; გ) სახელმწიფოს მონაწილეობით მსხვილი და ფინანსურად უფრო ღონიერი ბანკების მიერ პრობლემური ბანკების აქტივების ნომინალური ღირებულებით შესყიდვა.

გემოაღნიშნულ ღონისძიებებთან ერთად, განხორციელდა საფინანსო სფეროს სახელმწიფო რეგულირების ინსტიტუციური გაძლიერების პროცესი. ეს უკანასკნელი გამოიხატა როგორც რიგი ახალი ფედერალური მარეგულირებელი სუბიექტების შექმნით (მაგალითად, ფინანსური მომსახურების მიწოდების საბჭო (Financial Oversight Council); მომხმარებელთა ფინანსური დაცვის სააგენტო (Consumer Financial Protection Agency, CFPA), ეროვნული საბანკო რეგულატორი (National Bank Supervisor) და სხვ.), ისე არსებული მარეგულირებელი სტრუქტურების უფლებამოსილებათა გაზრდით. მაგალითად, ფედერალურ სარეზერვო სისტემას მიენიჭა ქვეყნის მთელი საფინანსო სფეროს რეგულირებისა და კონტროლის ფუნქცია. კერძო ბანკების მასობრივი გაკოტრებისა და საბანკო პანიკის თავიდან ასაცილებლად აშშ-ს ფინანსთა სამინისტრომ უზარმაზარი თანხა – 700 მლრდ აშშ დოლარი გამოჰყო და ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სუბსიდირება მხოლოდ საბანკო სფეროთი არ შემოფარგლულა. სახელმწიფოს მიერ ასევე სოლიდური თანხები იქნა გამოყოფილი არაფინანსური ორგანიზაციებისა და მოქალაქეების დასახმარებლად. კერძოდ: 2009 წლის 15 სექტემბერს აშშ-ს მთავრობამ 1 მლრდ 250 მლნ აშშ დოლარი გამოჰყო ეკონომიკაში ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის ფინანსურ უზრუნველსაყოფად. 2008 წლის თებერვალში კონგრესის მიერ დამტკიცებული ეკონომიკის სანაცოის პროგრამის ფარგლებში დაახლოებით 167 მლრდ აშშ დოლარი იქნა გამოყოფილი, რომელიც საგადასახადო შეღავათებს მოხმარდა. ყველაზე შეჭირვებული ოჯახების დასახმარებლად ფედერალური ბიუჯეტიდან გაიცა 5 მლრდ აშშ დოლარი, რომელიც შემდეგი პრინციპით განაწილდა: 600 დოლარი – ოჯახის თითოეულ ზრდასრულ წევრზე, 1200 დოლარი – ოჯახურ წყვილზე და 300 დოლარი – ოჯახში თითოეულ ბავშვზე. მთლიანობაში აშშ-ს მთავრობამ გლობალური ფინანსური კრიზისის პერიოდში განახორციელა ინვესტიციები, რომელიც კრიზისის მხოლოდ საწყის ეტაპზე შეადგენდა ამ ქვეყნის მსპ-ს 5%-ს და 2.5-ჯერ აღემატებოდა „დიდი დეპრესიის“ პერიოდში „ახალი კურსის“ პოლიტიკის ფარგლებში გამოყოფილ ფინანსურ სახსრებს (Mekvabishvili, 2012., 169–170). ანტიკრიზისულ ღონისძიებებზე მნიშვნელოვანი თანხები იქნა გამოყოფილი ბიუჯეტიდან მსოფლიოს სხვა წამყვან ქვეყნებშიც. კერძოდ, დიდი ბრიტანეთის მთავრობამ (ფინანსთა სამინისტრომ და ინგლისის ბანკმა) 500 მლრდ გირვანქა სტერლინგი გამოჰყო ბანკების ვალეების საგარანტიო უზრუნველყოფაზე და რეკაპიტალიზაციაზე. ამის გამო ქვეყნის სახელმწიფო ვალი მთლიანი სამამულო პროდუქტის 224%-დან (1990წ.) 466%-მდე გაიზარდა (2009წ.) (www.bank-of-england.co.uk/publications/news/2009/019.html).

გერმანიის ფინანსთა სამინისტროს მიერ დაახლოებით 1 ტრლნ ევრო გამოიყო, რომლის დიდი ნაწილი მოხმარდა ბანკებში მოქალაქეთა შენატანების 100%-იან დაზღვევას მცირე და საშუალო ბიზნესის დასახმარებლად ფედერალური ბიუჯეტიდან გამოიყო 82 მლრდ ევრო. 2009 წლის დასაწყისში შეიქმნა ფინანსური სტაბილიზაციის ფონდი 480 მლრდ ევროს მოცულობით, რომელშიც შენატანების 65% განხორციელდა ცენტრალური, ხოლო 35% – ცალკეული მიწების ბიუჯეტებიდან.

იაპონიაში 2010 წლის 31 ოქტომბრის მდგომარეობით მთავრობის (ფინანსთა სამინისტროს და იაპონიის ბანკის სახით) მიერ ანტიკრიზისულ ღონისძიებათა დაფინანსებაზე გამოიყო 9.6 ტრლნ აშშ დოლარი, ანუ ამ ქვეყნის მთლიანი სამამულო პროდუქტის 225%. მხოლოდ მცირე და საშუალო ბიზნესის დასახმარებლად გამოყოფილმა თანხამ 5.5 ტრლნ იენი შეადგინა და ა.შ.

საერთაშორისო დონეზე მსოფლიო წამყვანი ქვეყნების ანტიკრიზისული პოლიტიკის მჭიდრო კოორდინაცია გლობალური ფინანსური კრიზისის გამოცდილებას განასხვავებს კოორდინირებული კრიზისის პრაქტიკისაგან. 2008–2009 წლებში შედგა დიდი ოცეულის (G20) ოთხი სამიტი: ვაშინგტონში (2008 წლის ნოემბერი), ბერლინში (2009 წლის

თებერვალი), ლონდონში (2009 წლის აპრილი) და პიტს-ბურგში (2009 წლის სექტემბერი). გლობალური ფინანსური კრიზისის დაძლევა იყო დაოსის მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის (2010 წლის იანვარი) მთავარი თემა. ფორუმზე განხილულ იქნა ფინანსური კრიზისის დაძლევის არა-მხოლოდ კონკრეტული გზები და მიმართულებები, არამედ ჩამოყალიბდა ეკონომიკური განვითარების ახალი მოდელის კონტურები. მწვავე კრიტიკული შეფასება მიეცა ეკონომიკის გლობალიზაციის გაბატონებულ ნეოლიბერალურ (ანგლო-საქსურ) მოდელს და ხაზი გაესვა მსოფლიოს უმეტესი ნაწილისათვის მისაღები უპირატესად სოციალური ორიენტაციის მოდელის ჩამოყალიბების აუცილებლობას. აღნიშნულის საპირისპიროდ, კოვიდ-19-ის და მისგან გამოწვეულ კორონომიკურ კრიზისთან გამკლავება მსოფლიოს ქვეყნებმა საკუთარი რესურსების გამოყენებით და შინაგან ძალებზე დაყრდნობით სცადეს. ამ მიმართულებით, მათ შორის საერთაშორისო დონეზე, თანამშრომლობის რაიმე სერიოზული ფაქტი განვლილი პერიოდის მანძილზე არ დაფიქსირებულა.

სახელმწიფოს ანტიკორონომიკური ღონისძიებები

კორონომიკურმა კრიზისმა კიდევ ერთხელ სააშკარაობე გამოიტანა ბაზრის ნაკლოვანება, რომელიც ეკონომიკურ თეორიაში „ბაზრის ჩავარდნის“, ანუ „ბაზრის ფიასკოს“ სახელწოდებითაა ცნობილი. აღნიშნული, უპირველეს ყოვლისა, გამოვლინდა მოთხოვნა-მიწოდების მექანიზმის არა-ეფექტიანობით ჯანდაცვისა და კერძო ჰოსპიტალურ ქსელებში. „ჯანდაცვა, როგორც საბაზრო პროდუქტი, ფაქტობრივად ჩავარდა“ (Archvadze, 2020). ამჟამადაც მხსნელის როლში გამოვიდა სახელმწიფო, რომელმაც საკუთარ თავზე აიღო პანდემიიდან და ეკონომიკური კრიზისიდან მომდინარე დარტყმები, აქტიურად განახორციელა ანტიკრიზისული ღონისძიებები. მსოფლიოს ქვეყნებში სამთავრობო ანტიკრიზისული პოლიტიკა ეკონომიკაში ძირითადად ორი მიმართულებით წარიმართა: ა) ფისკალური ღონისძიებები, რომელიც ითვალისწინებს მოსახლეობის ფინანსურ მხარდაჭერას და ბიზნესის სტიმულირებას; ბ) მონეტარული ღონისძიებები, რომლებსაც ცენტრალური ბანკები ახორციელებენ და ისინი მიმართულია ეკონომიკისათვის იაფი ფულის მიწოდებაზე. უაღრესად შთამბეჭდავია ფინანსური რესურსების მოცულობა, რომელიც პანდემიისა და მის მიერ გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის დასაძლევად იქნა გამოყოფილი სხვადასხვა ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტებიდან. კერძოდ, 2020 წლის მაისის მონაცემებით, მთავრობების მიერ ჯამურად გამოყოფილია 9 ტრლნ აშშ დოლარი, ანუ გლობალური მთლიანი სამამულო პროდუქტის 10%-ზე მეტი. მათ შორის პირდაპირი საბიუჯეტო დახმარებების სახით 4.4 ტრლნ აშშ დოლარი; სესხების, გრანტების და კაპიტალური ინექციების მიზნებისათვის 4.4.

ტრლნ აშშ დოლარი (Kovzanadze, 2020:42-43). აშშ-ში ტრამპის ადმინისტრაციამ კორონავირუსის წინააღმდეგ საბრძოლველად გამოჰყო 2.3 ტრლნ აშშ დოლარი, ანუ ამ ქვეყნის მთლიანი სამამულო პროდუქტის თითქმის 11%. აშშ-ს მთავრობის მიერ ასევე იქნა მიღებული გადაწყვეტილება ამერიკელი რეზიდენტების საშემოსავლო გადასახადების 3 თვით გადავადების შესახებ და ა.შ. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამო იყო თანხები ოჯახების დასახმარებლად (ოჯახის თითოეულ წევრზე 600 დოლარი). ანალოგიური ზომები იქნა მიღებული სხვა ქვეყნებშიაც. კერძოდ, ავსტრალიაში კორონა ვირუსის პანდემიით გამოწვეული კრიზისის დასაძლევად გათვალისწინებული საგადასახადო-საბიუჯეტო ღონისძიებების პაკეტის ღირებულებამ ამ ქვეყნის მთლიანი სამამულო პროდუქტის 9.7% შეადგინა, კანადაში – 6.0%, იაპონიაში – 4.9% და ა.შ.

საქართველოს მთავრობამაც, მის განკარგულებაში არსებული შეზღუდული რესურსების მიუხედავად, მოახერხა აქტიური ანტიკრიზისული ღონისძიებების გატარება, რომლებსაც მკვეთრად გამოხატული სოციალური ორიენტაცია ჰქონდა. ანტიკრიზისულ ღონისძიებათა პაკეტში პრიორიტეტი მიენიჭა კრიზისისაგან ყველაზე დაზარალებული ადამიანების დახმარებას, რომელიც განხორციელდა როგორც პირდაპირი სუბსიდირებით, ისე მონეტარული ფორმით. აღსანიშნავია, რომ ბიზნესთან მიმართებაშიაც წინა პლანზე წამოიწია დასაქმებულთა ინტერესების დაცვა (მექვაბიშვილი, 2018: 12-13).

მიმდინარე წელს საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი კრიზისულ მენეჯმენტზე დახარჯავს დაახლოებით 3.9 მლრდ ლარს. მათ შორის:

- სხვადასხვა კატეგორიის მოქალაქეთა სოციალურ დახმარებაზე 1.35 მლრდ ლარს;
- ჯანდაცვის სისტემის გაძლიერებასა და პანდემიასთან ბრძოლაზე – 350 მლნ ლარს;
- ეკონომიკის წახალისებასა და მეწარმეთა მხარდაჭერაზე – 2 მლრდ 110 მლნ ლარს;
- კაპიტალური ხარჯები დამატებით გაიზრდება 300 მლნ ლარით და ა.შ.

აუცილებელია ერთმანეთისაგან გავმიჯნოთ სახელმწიფოს ანტიკრიზისული ღონისძიებები და ეკონომიკის პოსტ-კრიზისული განვითარების მართვა, რომელსაც სამეცნიერო ლიტერატურაში „ბრიჯ-მენეჯმენტს“ უწოდებენ. წინამდებარე სტატიაში ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ პრობლემის პირველ ასპექტზე, მეორე მხარე კი დამოუკიდებელი კვლევის საგანი შეიძლება გახდეს.

დასკვნა

ინდუსტრიულად განვითარებულ და პოსტინდუსტრიულ ქვეყნებში ჩამოყალიბებული ეკონომიკური სისტემა წარმოადგენს შერეული ტიპის ეკონომიკას, სადაც სახელმწიფო

მნიშვნელოვან როლს თამაშობს, რომელიც განსაკუთრებით აქტიურად ვლინდება კრიზისულ სიტუაციებში. აღნიშნული გარემოება კიდევ ერთხელ ნათლად დადასტურდა გლობალური ფინანსური და კორონომიკური კრიზისების გამოცდილებით. თითქმის 100-წლიანი პერიოდის შემდეგ სახეზეა კეინზიანური დოქტრინის აღორძინება. თავის დროზე სწორედ კეინზის მოძღვრება გახდა კაპიტალისტური სისტემის ღრმა კრიზისიდან გამოყვანისა და თითქმის 4 ათეული წლის მანძილზე ეკონომიკის წარმატებული განვითარების თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძველი. პრაქტიკა ადასტურებს, რომ სახელმწიფო კრიზისულ სიტუაციებში არა მხოლოდ „ბოლო ინსტანციის მაშველია“, არამედ მას ასევე წარმატებით შეუძლია ე.წ. „ბრიჯ-მენეჯმენტის“, ანუ პოსტკრიზისულ ეტაპზე ახალ ტექნოლოგიურ – ორგანიზაციულ საფუძველზე ეკონომიკის აღდგენის ფუნქციის შესრულება.

საბაზრო ეკონომიკაში კერძო საკუთრებისა და კაპიტალის დიალექტიკა შემდეგია: ორდინარულ სიტუაციებში კერძო საკუთრება ნორმალურ ფუნქციონირებას ახერხებს და კატეგორიულად ეწინააღმდეგება სახელმწიფოს მხრიდან მასზე ზემოქმედების ნებისმიერ მცდელობას. ექსტრემალურ სიტუაციებში კი სრულიად საპირისპირო სურათს ვხვდებით: კაპიტალი, ბაზარი, კონკურენცია და ა.შ სრულ უსუსურობას ავლენენ და გაჭირვებაში ჩავარდნილები დახმარების ხელს სახელმწიფოსკენ იშვებენ.

სახელმწიფო, რომელიც ლიბერალური და ლიბერტარიანული დოქტრინების პროკრუსტეს სარეცელზეა მიბმული, რატომ არის ვალდებული დახმარების ხელი გაუწოდოს კრიზისში მყოფ კერძო კაპიტალს? ეს უკანასკნელი ყოველთვის ორიენტირებულია მეტი მოგების მიღებაზე და ხშირად უგულვებელყოფს ამასთან დაკავშირებულ რისკებს. საბოლოო ანგარიშით, ასეთი ქცევა დიდ პრობლემებს წარმოქმნის და ხშირ შემთხვევაში გაკოტრების პირადაც კი მიჰყავს კომპანიები, რისი დაშვებაც ზოგჯერ სახელმწიფოს არ შეუძლია, ვინაიდან აქ მოქმედებს შემდეგი პრინციპი: „to big to fail“ (მეტისმეტად დიდი საიმისოდ, რომ გაკოტრდეს). სიტყვა „დიდის“ ქვეშ აქ იგულისხმება არა მხოლოდ კომპანიების მასშტაბი, არამედ მათი ეკონომიკური და სოციალური მნიშვნელობა ქვეყნისათვის.

თუკი სახელმწიფოს მხრიდან დახმარება აუცილებელი და გარდაუვალია, ვისზე უნდა გავრცელდეს იგი? რა თქმა უნდა, უპირატესად იმ კომპანიებზე, რომლებიც დროებით აღმოჩნდა რთულ ვითარებაში და სათანადო დახმარების გაწევის შემდეგ შეუძლიათ რენტაბელური გახდეს.

მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნაც, რომ სახელმწიფოს დახმარება კომპანიებისათვის დროით უნდა იყოს შემოფარგლული. წინააღმდეგ შემთხვევაში მივიღებთ „ზომბირების“ ფენომენს, რომლის უარყოფითი შედეგები საფუძვლიანადაა შესწავლილი პროფ. ვ. პაპავას მიერ (Papava, 2010).

გასათვალისწინებელია აგრეთვე ე.წ. „არაკეთილსინდისიერი ქცევის“ („moral hazard“) ფაქტორიც, რაც გულისხმობს

შემდეგს: თუკი სახელმწიფო საკუთარ თავზე სისტემატურად აიღებს კერძო კომპანიების მიერ გაწეულ გაუმართლებელ რისკებს, ისინი მომავალშიაც არ მოერიდებიან მსგავს ქმედებებს.

სახელმწიფოს იმედად მუდმივად ყოფნა კომპანიებში აფერხებს სერიოზული მოდერნიზაციის სურვილს და ეწინააღმდეგება ტექნოლოგიურ პროგრესს. ამიტომ სახელმწიფოს მიერ კომპანიების დახმარება ყოველთვის უნდა იყოს ორიენტირებული ტექნოლოგიურ გადაიარაღებაზე, ინოვაციების დანერგვაზე და მათ საფუძველზე წარმოების მოდერნიზაციაზე.

პრინციპულად მნიშვნელოვანია სახელმწიფოდან მიღებული ფინანსური დახმარებების ხარჯვის გამჭვირვალებობა. ნიშანდობლივია, რომ გლობალური ფინანსური კრიზისის შემდეგ მსოფლიოში ფართოდ გაიშალა საზოგადოებრივი მოძრაობა სახელწოდებით „bail-out“. რომელიც შემდეგ მოთხოვნას აყენებდა: თუკი სახელმწიფო კერძო კომპანიებს ეხმარება იმ ფულით, რომელიც ჩვენი, ანუ გადასახადების გამამხდელებისაგან აკრეფილი ფულია, ჩვენ უფლება გვაქვს დეტალური ინფორმაცია მივიღოთ ამ ფულის ხარჯვის შესახებ.

კორონავირუსით გამოწვეულმა პრობლემებმა, რომელთა წინაშე მეტნაკლები სიმწვავით ჩვენი ქვეყანაც აღმოჩნდა, აჩვენა:

- სახელმწიფომ უნდა განახორციელოს ადგილობრივი რესურსების უპირატესი გამოყენების საფუძველზე ეკონომიკის რეალური სექტორის დაჩქარებული განვითარებისაკენ, მძიმე სასურსათო ბაზრის დივერსიფიკაციისაკენ, აგროსასურსათო პროდუქციის უარყოფითი საგარეო სავაჭრო ბალანსის შემცირებისაკენ ორიენტირებული ეკონომიკური პოლიტიკა. ჩვენ აქ ვსაუბრობთ არა იმპორტის ხელოვნურ შეზღუდვაზე, არამედ იმ პროდუქტების ადგილობრივი წარმოების ხვედრითი წილის გაზრდაზე, რომლის შესაძლებლობა ჩვენ ქვეყანაში არსებობს და, სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ გამოუყენებელია;

- სახელმწიფომ უნდა შექმნას მედიკამენტების, სურსათის, სამედიცინო დანიშნულების და პირადი მოხმარების სტრატეგიული რეზერვები. კრიზისულ სიტუაციებში მათი ოპერატიული და ეფექტიანი გამოყენება სასიცოცხლო მნიშვნელობის ამოცანა შეიძლება გახდეს.

- პანდემიის დასრულების შემდეგ ტურიზმი აღიდგენს საქართველოს ეკონომიკური განვითარებისათვის პრიორიტეტულ მნიშვნელობას, თუმცა, აუცილებელი იქნება ტურიზმის ინტენსიურ მოდელზე გადაყვანა და მისი ორგანული ჩართვა ღირებულების ადგილზე შექმნის ჯაჭვში, ასევე ადგილობრივი ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობა.

დაბოლოს, იმ პოზიტიურ ტენდენციებთან ერთად, რომლებიც კორონომიკური კრიზისის პერიოდში სახელმწიფოს როლის გაძლიერების მიმართულებით გამოვლინდა, აუცილებლად უნდა დავინახოთ გარკვეული საფრთხეებიც, რაც სახელმწიფოს სტატუსისა და ფუნქციების გაძლიერებას

შეიძლება მოჰყვეს (Archvadze, 2020:96). აქ, უპირველეს ყოვლისა, იგულისხმება როგორც მოძლიერებული სახელმწიფოს მიერ პიროვნების თავისუფლების საკმარისზე მაღალი ხარისხით შეზღუდვა, ასევე სახელმწიფო ბიუროკრატიის მიერ ობიექტურად აუცილებელი შეზღუდვების საკუთარი კორპორატიული და ანგარებითი მიზნებით გამოყენება. სამწუ-

ხაროდ, ჯერჯერობით არ არსებობს მექანიზმები, რომლებიც ამ საფრთხეებს თავიდან აგვაცილებს, თუმცა აშკარაა, რომ აპრიორი უნდა გამოირიცხოს ზოგადცივილიზაციური განვითარების პროცესში „ბაზრის ჩავარდნის“ შეცვლა „სახელმწიფოს ჩავარდნით“ და „ყოვლისშემძლე სახელმწიფოს“ იდეის ნებისმიერი ფორმით რეინკარნაცია.

ლიტერატურა/REFERENCES

- Archvadze, I., (2020). Transformation of state function in the postpandemic period. *Economy and Business*, N2; (In Georgian)
- Kovzanadze, I., (2020). Economic Challenges and Prospects in the Background of COVID-19 Infection. *Economy and Business*, N2; (In Georgian)
- Mekvabishvili, I., (2018). *Financial Crises of the Globalization Era and the Georgian Economy*. Tbilisi, Intellect; (In Georgian)
- Mekvabishvili, E., (2020). The global coronomic crisis and its impact on the Georgian economy. *Economy and Business*, N2; (In Georgian)
- Papava, V., (2010). *Zombie-ing of the Necroeconomy (The Impact of the Global Financial and Economic Crisis on the Countries of the Black Sea Region)*. Tbilisi (In Georgian).
- Monitoring the World Crisis (2010). (In Russian)
<https://for.ge/view/182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winase.html> (<https://bit.ly/3676pyd/>)
<https://bit.ly/2TcSmoqu>
<https://bit.ly/2ABme7A>
www.bank-of-england.co.uk/publications/news/2009/019.html